

ЯКІСТЬ ОСВІТИ СУЧАСНОГО ВИШУ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УМІНЬ І НАВИЧОК САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми та її актуальність

Сучасний розвиток суспільства характеризується динамічними змінами у всіх сферах життя. Саме тому успішність роботи фахівців визначається не лише обсягом отриманих знань, але й, головне, здатністю їх постійно оновлювати, поповнювати, генерувати. Це спричиняє зміни у педагогічній парадигмі, відбувається перенесення акцентів на розвиток особистісних якостей майбутнього фахівця, формування студент-орієнтованого освітнього середовища. Широке впровадження у навчальний процес інноваційних технологій, активних методів навчання (групові дискусії, кейс-метод, тренінги, метод проектів, рольові та ділові ігри та ін.) значною мірою збільшує частку самостійної роботи студентів і призводить до актуалізації питання самоосвіти студентів. Саме розуміння студентами значення самоосвіти, активне та творче відношення до навчального процесу і є тим важелем, що підвищить якість освіти та збільшить результативність навчання.

Вважаємо, що в освітній діяльності актуалізації означеної проблеми приділяється недостатня увага, майже не відбувається навчання студентів способам і методам самоосвіти й саморозвитку. Самі ж студенти, не розуміючи певною мірою значення самоосвіти, намагаються лише відвідувати заняття та ретельно виконувати надані викладачами завдання. Але ж лише знання, отриманні самостійно, є цінністю для особистості, її досягненням. Акцентування на розвитку особистісних якостей студентів під час навчання у виші сприятиме збільшенню рівня їх професійних компетенцій. Вміння аналізувати, високий рівень критичного мислення, широкий кругозір, здатність швидко реагувати та приймати рішення – невід’ємні характеристики фахівця у світі глобальних і динамічних змін. Ознакою високого рівня розвитку особистості є вміння застосовувати та постійно оновлювати і поповнювати отриманні знання та навички у різноманітних сферах свого життя.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі

Проблема якості освіти є домінуючою темою наукових досліджень останніх років. При цьому аналізуються такі питання як:

- особистісний розвиток студентів;
- управління і моніторинг якості освіти;
- компетентнісний підхід в освітній діяльності;
- інноваційність в освіті;
- інформатизація освітнього простору;
- самостійна робота студентів.

Чимало наукових робіт присвячені професійному розвитку і самоосвіті педагогів.

Мета статті

Питання ж самоосвіти студентів сучасних вищих навчальних закладів у контексті якісної освіти потребує подальшого дослідження, що і визначило мету нашої статті.

Виклад основного матеріалу

Процес неперервної професійної освіти й розвитку відбувається постійно у будь-якій професійній діяльності. Сучасна університетська освіта має орієнтуватися на підготовку такого фахівця, який через постійну самоосвіту й саморозвиток спроможний не тільки успішно працювати та швидко набувати нових компетенцій, а й розвиватися як особистість.

Ми визначаємо самоосвіту як цілеспрямовану, систематичну роботу, яка виконується особистістю під впливом зовнішніх та (або) внутрішніх факторів, спрямована на розширення власних загальних та професійних знань, вмінь та навичок, удосконалення особистісних якостей і яка здійснюється з максимальною самореалізацією. Це постійний процес, який впливає на будь-яку сферу життєдіяльності. Ефективність та результативність самоосвіти визначають:

- рівень самомотивації до досягнення поставленої мети;
- вміння спрогнозувати та запланувати всі етапи;
- здатність адекватно підібрати відповідні методи та форми;
- розвинуті власні контрольні та самооцінні якості.

Найбільш високі результати людина отримує лише при виконанні самоосвітньої діяльності, елементами якої є: дослідження, спостереження, спілкування, досвід, тренінг, практика, навчання, групова діяльність тощо. Досягнення у вигляді визнання, винагород, цінностей, отриманих власними зусиллями, вважаються людиною особливо цінними.

Питання самоосвіти актуалізується і в роботі С. Р. Филоновича: «У першу чергу необхідно обговорювати не конкретний зміст навчальних програм, а набір ключових компетенцій, які людина повинна набути в процесі навчання у виші» [6]. Далі автор визначає як одну із головних компетенцій – здатність до оновлення своїх знань та навичок і вказує, що «вирішення такої задачі неможливо без формування мотивації до діяльності такого роду» [6].

Неперервне навчання включає в собі «як навчання у ВНЗ, так і самонавчання, самоосвіту. Головне, чому потрібно навчити в освітніх закладах – вмінню вчитися, знаходити, опрацьовувати, засвоювати та застосовувати нову інформацію» [5, с. 47].

Самоосвіта надає «можливість дійсно вільного вибору й зміни професії відповідно до індивідуальних схильностей, сприяє формуванню реалістичних життєвих планів і їх здійсненню з урахуванням суспільних потреб» [2].

Таким чином, сформованість у студентів навичок самоосвітньої діяльності, виконання ними навчальної діяльності у контексті якісної освіти призводить до розуміння ними значення безперервної освіти для успішної професійної діяльності.

На важливості створення умов для реалізації принципу «Освіта упродовж життя» (LLL – LifeLong Learning) наголошується і у документі «Стратегічні рамки європейського співробітництва у галузі освіти та професійної підготовки», прийнятому 12.05.2009, який визначає стратегічні напрями розвитку світового освітнього середовища до 2020 року: «Освіту протягом всього життя необхідно розглядати як фундаментальний принцип, який охоплює навчання у всіх сферах – формальне, неформальне або неофіційне, та на всіх рівнях – від дошкільної освіти до професійної освіти та навчання дорослих» [7].

Глобальна інформатизація сприяє відкритості освітніх ресурсів, внаслідок чого створюється безмежний віртуальний освітній простір. І лише сформованість високого рівня мотивації до самоосвіти, розуміння її значимості надає особистості здатності розвиватися у будь-якому напрямку завдяки доступності навчальної інформації. Під час круглого столу «RevolutiOnline.edu – онлайн-освіта змінює світ» (2013 р.) у рамках Всесвітнього економічного форуму у Давосі підкреслювалося [12], що дистанційна освіта у майбутньому змінить кардинально всю систему освіти, головною перевагою є вільний доступ до інформації, незалежно від матеріального становища, місця проживання та стану здоров'я.

У закордонних університетах світового рівня існує широка мережа безкоштовних дистанційних курсів (Coursera, edX та ін.), де навчається велика кількість слухачів. Наприклад, проект Coursera вміщує безкоштовні онлайн-курси, авторами яких є викладачі університетів із світовим ім'ям. Станом на 01.05.2012 у проекті зареєстровано більш ніж 900 тис. користувачів. Після закінчення курсу за умови успішного складання проміжних контрольних завдань та фінального іспиту слухач отримує сертифікат про закінчення [10].

Швидкими темпами впроваджуються безкоштовні он-лайн курси з окремих дисциплін і у сучасний освітній простір України. Прикладом можна назвати відкритий з 16.09.2013 р. у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка безкоштовний курс для всіх бажаючих «Бренд-менеджмент» (автор - Андрій Длігач), який включає відеолекції, контроль знань, презентації, спілкування із викладачем через форму [11]. На сайті Українського інституту інформаційних технологій в освіті (Національний технічний університет України «КПІ») пропонується досить широкий спектр навчальних послуг, які всі бажаючі можуть включити до особистих засобів самоосвіти:

- понад 120 дистанційних курсів за різними напрямками;
- курси підвищення кваліфікації;
- тематичні семінари та тренінги;
- програми підготовки спеціалістів з дистанційного навчання [9].

Впровадження у навчальний процес кредитно-модульної форми перетворює студента у суб'єкт власного навчання і самостійна робота стає провідною формою роботи. Головним стає не передача знань викладачами, а володіння студентами способами поповнення знань і швидкої орієнтації в розгалужених інформаційних масивах, знання методів самоосвіти. Метою самостійної роботи студентів є не тільки виконання певних навчальних завдань, а й, головне, розвиток у них навичок та вмінь самостійно поповнювати свої знання та вільно орієнтуватися в інформаційному потоці, активізація самостійності та активності як необхідної умови для подальшого самонавчання й самореалізації в майбутній професійній діяльності. При цьому біля 50% навчального матеріалу студентом опрацьовується самостійно. Тому для викладача важливим є проектування таких навчальних завдань, які включають інноваційні та дослідницькі питання та сприятимуть розвиткові самоосвітніх і та самооцінних навичок студентів. Такими завданнями, наприклад, можуть бути:

1. Дослідження змісту відкритих дистанційних курсів з певної дисципліни (в Україні та в інших країнах).
2. Переклад іншомовних наукових джерел на задану тему навчального матеріалу.
3. Складання звіту про засвоєння знань з певного питання тощо.

Результати виконання таких завдань реалізуються студентами через публічний захист презентацій, це розвиває комунікативні навички доповідача та сприяє поширенню набутої дослідницьким шляхом інформації серед інших студентів.

Розвитку навичок самоосвітньої діяльності передують навчальна самосвідомість – «усвідомлення самим студентом мотивів, цілей, прийомів учіння, усвідомлення себе самого як суб'єкта навчальної діяльності, який організовує, спрямовує і контролює процес навчання» [1, с.43]

Проведене нами дослідження серед студентів-першокурсників (125 респондентів), що вивчають інформатику, виявило, що 80% із них вважають за необхідне збільшення кількості навчальних годин, відведених на практичні заняття за рахунок зменшення лекційних. Вважаємо, що такі дані свідчать про неготовність студентів до самостійного опрацювання матеріалу лекцій, який подається у стислому вигляді і потребує значної самостійної роботи.

На питання «Що допомагало Вам при вивченні курсу з інформатики?» ми отримали такі відповіді: «Конспект» (25 %), «Викладач» (25 %), «Лекції та практичні заняття» (35 %) і лише 5 % студентів продемонструвало розуміння значення самоосвіти («Мета професії», «Самонавчання», «Мое бажання»). Таким чином, розуміння студентами-першокурсниками певною мірою значення самоосвіти не виявлено.

З метою актуалізації самоосвітньої навчальної діяльності студентів ми впроваджуємо певні питання у навчальні завдання студентів. Це спонукає студентів замислитися на поставленими проблемами і стимулює до активізації своєї життєвої позиції. Наприклад, при

вивченні можливостей текстового процесора Microsoft Word, у процесі створення текстового документа таким питаннями можуть бути: «Чи існує у Вас мета, яку Ви хочете досягнути? Чи розроблений детальний план її досягнення?», «Чого Вам бракує для здійснення визначеної мети?» і т.п. Найчастіше ми отримували відповідь щодо мети в житті – «Успішність» (90%). Але усвідомлення, що самоосвіта – це не тільки бажана, але й обов'язкова умова успішності, у студентів-першокурсників не спостерігається.

Усвідомлений вибір абітурієнтами майбутньої спеціальності – важливий крок у розумінні ними значення саморозвитку, професійного самовдосконалення. Існує вираз: «Коли у людини не має цілі, вона реалізує чужі». Проведене нами протягом 2010-2012 рр. дослідження серед студентів-першокурсників (350 респондентів) виявило певну невизначеність та розмитість цілей їх навчання або відсутність загалом. На питання «Що Ви очікуєте від навчання у ВНЗ?» ми отримали такі результати:

- отримання престижної роботи;
- високий рівень заробітної плати;
- гарне матеріальне забезпечення (будинки, автомобілі тощо).

На жаль, мова не йшла ані про набуття широкого спектру професійних компетенцій, ані про особистісний розвиток, ані про свідоме та творче відношення до процесу навчання.

Чіткості та цілеспрямованості освітніх намірів студентів певною мірою сприяє рейтинг університетів України, загальні показники якого публікуються, але не розкриваються параметри, на базі яких вони були отримані. Такими параметрами могли б бути:

- відсоток працевлаштованих за отриманою спеціальністю випускників;
- прилюднення результатів опитування випускників (щодо якості отриманої освіти, компетентності професорсько-викладацького складу, матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення навчального процесу тощо);
- опитування роботодавців, де працевлаштовані випускники та ін.

У дослідженні «The Challenge of Establishing World-Class Universities», присвяченому аналізу діяльності університетів світового рівня, зазначено: «Університети з високим рейтингом – це ті, які вносять значний вклад у розвиток знань шляхом проведення наукових досліджень, роблять дослідницьку діяльність невід'ємною компонентою навчання студентів і формують випускників, які у рамках жорсткої конкуренції виділяються своїми успіхами під час і (що найважливіше) після закінчення навчання» [8].

Розробка та оприлюднення компетенцій, які може розвинути студент у процесі вивчення тієї чи іншої дисципліни, чітко визначені критерії оцінювання рівня таких компетенцій значно збільшує мотивацію до усвідомленого навчання (самонавчання) студентів і відповідає сучасному тренду індивідуалізації освітнього простору. Такі компетенції мають проектуватися у тісному зв'язку із роботодавцями, на базі аналізу ринку праці, вимог до спеціалістів. Формування і розвиток виокремлених компетенцій майбутніх фахівців ґрунтуються на таких видах навчальної діяльності:

- проведення досліджень суспільно значущих питань у межах навчальних дисциплін;
- рефлексія власного саморозвитку через впровадження у навчальний процес методів самооцінки;
- розв'язування проблемних ситуацій професійного спрямування;
- виконання спільних проектів тощо.

За таких умов студенти будуть мотивовані на плідну навчальну діяльність, а сучасна університетська освіта буде забезпечувати підготовку фахівця, зорієнтованого на подальшу самоосвіту й саморозвиток, спроможного бути суб'єктом організації власної життєдіяльності. Здатність особистості до самоконтролю та самовдосконалення у процесі професійної діяльності створює можливість оперативно реагувати й адаптуватися до постійних змін, що виникають у

суспільному житті. Високого рівня розвитку компетентності індивід може досягти тільки через особисту активну та продуктивну самоосвітню діяльність, шляхом отримання свого неповторного особистого досвіду. Необхідним чинником набуття студентами компетентності самоосвіти, що розглядається як цілісне особистісне утворення, є організація їх власної діяльності з використанням у навчальному процесі відповідної технології. Одним із таких методів є розробка та використання нами у навчальному процесі інтерактивних навчальних завдань, які спрямовані не лише на отримання знань та вмінь, а, й, головне, на розвиток особистісних якостей [3].

Розуміння студентами значення самоосвіти надає їм змогу набувати професійних знань та розвивати особистісні якості при вивченні будь-якої дисципліни. Саме таке, творче відношення до навчання дозволяє студенту знайти ті елементи навчального матеріалу, які необхідні для реалізації поставленої ним мети особистісного зростання. Високий рівень мотивації до самоосвіти спричиняє концентрацію власних зусиль на виконанні того чи іншого завдання. Поставлена мета розвиває здатність до самоконтролю і адекватній самооцінці результатів своєї діяльності. У такому випадку викладач дійсно стає помічником і консультантом, а не тим, хто примушує навчатися під загрозою отримання низької оцінки. Наприклад, розуміння студентами того, що вільне володіння іноземними мовами – це не лише гарна оцінка в дипломі, а й перехід до значно вищого рівня розвитку особистості (читання літературних джерел мовою оригіналу, вільне спілкування із носіями мови, а у майбутньому – й з колегами, отримання доступу до професійних джерел інших країн тощо), призведе до наполегливості у навчанні вищу. Аналогічне твердження справедливе і при вивченні інших дисциплін.

У цьому контексті слід зазначити, що навчальні програми повинні гнучко змінюватися відповідно до потреб студента та змін у суспільстві. Навіть, коли студент усвідомлює, що має певні прогалини у тій чи іншій сфері, підвищити свій рівень йому, як правило, ніде у межах вищого навчального закладу. Вважаємо, необхідно в університетах розгорнути широку мережу різноманітних тренінгів, курсів, таких як «Тайм-менеджмент», «Методи проведення ефективних презентацій», «Ораторське мистецтво», «Іноземна мова (усне мовлення, технічний переклад, основи письмової грамотності тощо)» та ін.

Вивчаючи досвід професійно успішних людей, ми дійшли до висновку, що вони весь час змінювали себе: якщо у певній галузі ними були досягнуті високі результати і сфера саморозвитку ставала замала – вони різко змінювали напрям діяльності, щоб існував елемент напруженості, який і є стимулом до саморозвитку. Не можна зупинитися у той час, коли світ стрімко змінюється. Процес самовдосконалення професійно успішної людини триває постійно. Ознакою успішних людей є не тільки вміння застосовувати свої знання у професійній сфері, а й використання широкого спектру ефективних методів для вирішення різноманітних задач.

Перехід до студент-орієнтованого навчання через впровадження у навчальний процес Європейської системи залікових одиниць (ECTS), надання студентам можливості вибору навчальних дисциплін збільшує їх мотивацію до навчання, а, отже, і сприятиме ефективній самоосвітній діяльності студентів. Лише свідоме їх відношення до власних навчальних результатів, розуміння цілей свого професійного розвитку, аналітичний та критичний підхід до процесу навчання, чітке проектування своєї індивідуальної освітньої траєкторії збільшить результативність освітньої діяльності. Набуття студентами широкого спектру компетенцій під час навчання у вишах призведе до становлення їх як висококомпетентних фахівців, яких і потребують сучасні регіональні, національні та міжнародні ринки праці.

Висновки

Таким чином, головними задачами сучасного освітнього середовища є формування у студентів:

- навичок самостійно визначати цілі своєї пізнавальної діяльності;
- уміння самостійно оцінювати отримані навчальні та особистісні результати та проектувати шляхи їх удосконалення;
- розуміння проблем сучасного світу, здатність критично мислити, мати власну думку;
- навичок аналізу глобального інформаційного масиву, здатність ефективного пошуку потрібної інформації;
- уміння розпізнавати проблеми та здійснювати їх розв'язання;
- здатності проводити дослідження у професійній сфері.

Реалізації таких намірів сприятиме:

- прозорість і доступність інформації про всі аспекти навчального процесу у вишах, яка необхідна абітурієнтам, батькам, роботодавцям, іншим зацікавленим особам;
- розробка навчальних програм у тісному зв'язку із роботодавцями, на базі їх вимог до фахівців;
- акцентування на високому рівні розвитку у студентів навичок самоосвітньої діяльності.

«Політика освіти та професійної підготовки дасть змогу всім громадянам, незалежно від їх особистісних соціальних та економічних обставин, набувати, оновлювати та розвивати протягом всього життя конкретних навичок та ключових компетенцій, які необхідні для працевлаштування та подальшого навчання, активної життєвої позиції та міжкультурного діалогу» [7]. Прагнення до самовдосконалення та саморозвитку кожного студента призведе до усвідомлення ним значення самоосвіти, пошуку шляхів реалізації таких намірів і вища школа тут повинна навчити методам, формам та засобам самоосвітньої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: Навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 343 с.
2. Бурлука О. В. Самоосвіта особистості як соціокультурне явище: автореф. дис. канд. філос. наук / О.В. Бурлука. – Харків, 2005. – 16 с.
3. Дибкова Л. М. Інтерактивні інформаційні технології у навчальному процесі сучасного вишу// Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. № 2 (додаток 2). – Тематичний випуск «Науково-методичні засади управління якістю освіти у вищих навчальних закладах» – Луцьк: СПД Галяк Жанна Володимирівна, друкарня «ВолиньПоліграф»™, 2013. – 488 с., с.364-371
4. Сипченко О. Формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів як педагогічна проблема // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. Випуск LIX. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ – 2012, с.10–16
5. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: От деятельности к личности: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 400 с.
6. Филонович С. Р. Life-Long Learning: последствия для высшей школы//Вопросы образования, № 4, 2009, с.55–67
7. European Council Conclusions of 12 May 2009 on a Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training (ET 2020) // Official Journal of the European Union C 119 of 28.5.2009 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF>
8. Salmi J. The Challenge of Establishing World-Class Universities. – The World Bank, Washington DC, 2011. – 136 с.

9. Web-сайт Українського інституту інформаційних технологій в освіті (Національний Технічний Університет України «КПІ») – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uiite.kpi.ua/ua/projects/self-edu.html>

10. Википедія – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Coursera>

11. Web-сайт “Університет онлайн” – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://online.knu.ua/course/brand-management>

12. Web-сайт «Кореспондент.net» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gallery.korrespondent.net/world/4368-revolutionline-v-davose-obsudili-perspektivy-onlajn-obrazovaniya>